

FLEMMING HOUE. Mail: flemminghoue@gmail.com. Hjemmeside: flemminghoue.dk

IDEHISTORIE. D. DA MENNESKET TOG MAGTEN RENÆSSANCE OG REFORMATION

1 RENÆSSANCE. PICO.

Januar 2024

1.1 "WHAT A PIECE OF WORK IS MAN ..."

1.2 RENÆSSANCEN. EN NY BEGYNDELSE
- TILLØB TIL DEN MODERNE VERDEN

1.2.2. EUROPAS EKSPANSION OG VERDENSHERREDØMME

1.2.3. EUROPAS MODERNISERING
RATIONALISERING OG SEKULARSERING
NYT SYN PÅ NATUREN, SAMFUNDET OG MENNESKET

1.3. PICO DELLA MIRANDOLA (1463–94)
"OM MENNESKETS VÆRDIGHED" (1486)

1.1 "WHAT A PIECE OF WORK IS MAN ..."

Sidste semester beskæftigede vi os med middelalderen, den epoke i vores idéhistorie, der er domineret af kristendommen. Her blev verden oplevet og forstået som skabt og ordnet af Gud. Verdensbilledet var teocentrisk.

Her skal vi videre til renæssancen. Her får vores verden et nyt centrum. Den bliver antropocentrisk. Gud rykkes ud i kulissen og mennesket overtager scenen. Sløks fremragende bog om renæssancen har titlen "Da mennesket tager magten". Det er et nyt verdensbillede og et nyt menneskesyn, der bryder igennem her. Det er ikke længere kristendommen, der yder den grundlæggende forståelse og tydning af vores virkelighed. Det er humanismen. I stedet for troen på Gud træder troen på mennesket. Groft sagt.

MIDDELALDER

RENÆSSANCE. MODERNE TID.

KRISTENDOM

HUMANISME

TEOCENTRISK

ANTROPOCENTRISK

GUDS ORDEN

MENNESKERS HANDLINGER

DET SYNDIGE MENNESKE

DET SKABENDE MENNESKE

Det er overskrifterne. Og jeg lader det blive ved overskrifterne i første omgang. Men for at få en fornemmelse af, hvad det er for en ny erfaring af vores grundlæggende væsen og vilkår som mennesker, får I også et par citater, der formulerer det bedre end jeg formår.

Kristendommens menneskesyn er mørkt. Mennesket er syndigt. Mørket er godt nok baggrund for lyset, forkyndelsen af Guds kærlighed og tilgivelse. Men uden den er mennesket i fortabelsen, mørket, synden. I Den Augsburgske Trosbekendelse slås det fast, at

"... alle Mennesker undfanges og fødes i Synden; det er: at de alle fra Moders Liv af ere fulde af ond Lyst og Tilbøielighed, og kunne ikke af Naturen have nogen sand Guds frygt eller nogen sand Troe til Gud, og at denne medfødte Syge eller oprindelige Brøst er i Sandhed Synd, hvilken fordømmer og paafører ogsaa nu den evige Død saa mange, som ikke formedelst Daaben ved den Hellige Aand vorde gjenfødte." Den Augsburgske trosbekendelse 1530

Det lyder som mørk middelalder. Men den er skrevet af Melancton, godkendt af Luther og stadig et af evangelisk-lutherske danske folkekirkes bekendelsesskrifter. Så det er altså det I tror på, hvis I er medlem af klubben.

En helt anden opfattelse af mennesket finder vi hos renæssancefilosoffen Pico della Mirandola. Også her er mennesket skabt af Gud, men hør blot, hvad Pico i en meget fri gendigtning af skabelsesmyten lader Gud sige til Adam.

”Vi har hverken givet dig nogen bestemt plads, en speciel skikkelse eller en særlig funktion, Adam, for at du efter dit eget ønske og din egen beslutning kan opnå og besidde den plads, skikkelse og den funktion, du selv måtte ønske. De øvrige skabningers natur begrænses og defineres af love, der er foreskrevet af os. Du holdes ikke tilbage af nogen uovervindelige skranker, men skal selv bestemme din natur i overensstemmelse med din egen frie vilje,”
Pico. ”Om Menneskets Værdighed”. 1486.

Det er jo en ganske anden snak. Her skaber Gud mennesket som et frit væsen, der kan skabe sig selv. Det er dét, der hæver det over alle andre skabninger og næsten gør det Gud lig. Det har muligheden for at skabe sig selv gennem sine egne frie valg og handlinger. Det er det særlige ved mennesket, der gør det til menneske: Friheden, den skabende frihed.

Picos tale når vi frem til senere i dag. Lad mig lige gribe længere frem i idéhistorien til de amerikanske koloniers uafhængighedserklæring fra 1776. Også her ses friheden som det, der gør mennesket til menneske, det vi ikke kan miste uden at miste vores menneskelighed. Men modsat Picos himmelstræbende vision har den jordforbindelse. Ideen om frihed bliver til politisk handling. Erklæringen markerer begyndelsen på den amerikanske revolution, der fører frem til grundlæggelsen af det første moderne demokrati.

”Vi anser disse sandheder for selvindlysende, at alle mennesker er skabt lige, og at de af deres Skaber har fået visse umistelige rettigheder, heriblandt retten til liv, frihed og stræben efter lykke.”

De amerikanske koloniers uafhængighedserklæring. 1776

Det er da flot ikke? Ikke blot i form, retorisk kraft, men også i indhold. Det kan dårligt siges bedre. Det skulle da lige være af Shakespeare.

"hvilket mesterværk er mennesket ikke? Hvor ophøjet i Fornuft, hvor ubegrænset i evner, udtryksfuldhed og beundringsværdig i skikkelse og bevægelse, i handling som en engel, i indsigt som en gud, selve verdens skønhed, de levende væsners ideal. Og dog hvad er denne kvintessens af støv for mig?

"What a piece of work is a man, how noble in reason, how infinite in faculties, in form and moving, how express and admirable in action, how like an angel in apprehension, how like a god; the beauty of the world; and yet to me, what is this quintessence of dust?" Shakespeare. "Hamlet" 2.2.

"Støv" sågar *"kvintessens af støv"*! Hvad er nu det, der sniger sig ind her midt i den ophøjede tale om menneskets ophøjethed? Er dette ophøjede væsen støv? Ja det er vi jo, det har vi været, og det vil vi blive igen, *"af jord er du, og til jord skal du blive"* (1 Mos. 4,19). Midt i sin ophøjethed er mennesket forgængeligt - intet. Intetsteds er denne livserfaring formuleret dybere og skarpere end hos Shakespeare.

Her åbner sig en afgrund. Der er en forfærdende dobbelthed i det at være menneske. Skabelse og tilintetgørelse står side om side. Frihedens pris er en fundamental usikkerhed og udkastethed. Det skabende menneskes radikale frihed betyder, at det ikke er trygt og sikkert indføjet i en guddommelig orden og båret af Guds kærlighed. Vi er overladt til os selv, til vores egne valg og handlinger, vi må bære deres konsekvenser, og de kan være tilintetgørelsen. Vi kan gøre vores liv til intet, miste dets mening. Og måske er det uanset hvad vi gør uden mening.

Hør blot MacBeth, der med sin handling, sin forbrydelse, har ødelagt sit liv, tømt tilværelsen for enhver mening. For ham er det *"a tale told by an idiot, full of sound and fury, signifying nothing."*

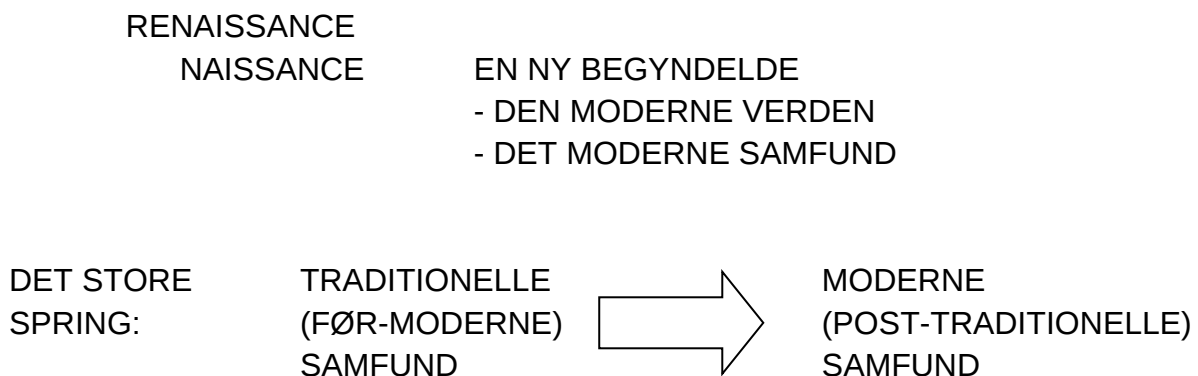
*"I morgen og i morgen og i morgen,
det kryber langsomt frem fra dag til dag
til sidste stavelse af optalt tid:
hver eneste i går har lyst for tåber
en vej til støvet død. Ud korte lys!
Livet er en vandreskygge, blot en aktør
der knejser vred omkring sin tid på scenen,
og derpå bliver glemt; et eventyr,
fortalt os af et fæ, med larm og rasen,
men det betyder intet."*

*To-morrow, and to-morrow, and to-morrow,
Creeps in this petty pace from day to day,
To the last syllable of recorded time;
And all our yesterdays have lighted fools
The way to dusty death. Out, out brief candle!
Life's but a walking shadow; a poor player,
That struts and frets his hour upon the stage,
And then is heard no more: it is a tale
Told by an idiot, full of sound and fury,
Signifying nothing.*
Shakespeare. *Macbeth* 5.5

(Søg på Google: Ian McKellen as Macbeth ("Tomorrow, and tomorrow, and tomorrow"))

1.2 RENÆSSANCEN. EN NY BEGYNDELSE - TILLØB TIL DEN MODERNE VERDEN

Renæssance, renaissance på fransk, rinascimento på italiensk betyder genfødsel. Egentlig ville det være rigtigere at droppe forstavelsen og i stedet tale om fødsel, naissance, nascimento. Det er en ny begyndelse, en begyndelse, der nok er inspireret af antikken, den klassiske tid før den mellemliggende mørke middelalder, men den er på ingen måde en tilbagevenden til den. Det er en ny begyndelse, begyndelsen på en udvikling, der fører frem til en ny tid, en ny verden, det moderne samfund

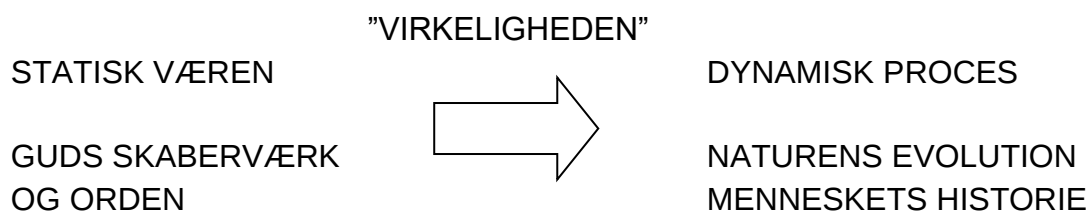

Det er et af de store udviklingsspring i menneskets historie. Overgangen fra det traditionelle til det moderne samfund. Det er en omfattende og dybtgående forandring af hele vores måde at leve på. Skal vi finde en tilsvarende omfattende og dybtgående forandring, skal vi gribe meget langt tilbage i vores historie, ti tusind år til overgangen fra jæger- samlersamfund til agerbrugssamfund.

Det er kun begyndelsen, vi har her i renæssancen. Tilløbet. Men for at markere, hvor betydningsfuldt det er, vil jeg kaste et blik frem og antyde hvad der kommer til at ske over de næste århundreder.

Vi får en ny forestilling eller lad os bare sige en ny grundforestilling om, hvad virkeligheden er - nye ideer om naturen, samfundet og mennesket. Det afgørende er, at virkeligheden ikke længere opfattes som statisk, men som dynamisk. Virkeligheden er ikke - den bliver. Den er en proces, en udvikling. Det gælder mennesket og dets samfund; det udvikler sig gennem historien. Og det gælder naturen, den er lige så lidt som mennesket skabt én gang for alle i en færdig skikkelse, også den bliver til gennem en udviklingsproces. Lad os reservere begrebet historie for mennesket og dets samfund, og tale om naturens evolution. Vi

forlader ideen om en færdig og i grunden statisk virkelighed skabt og ordnet af Gud. I stedet træder ideen om en åben og dynamisk virkelighed i stadig forandring.

Det er som jeg var ind på i begyndelsen et skift fra teocentrisk opfattelse af virkeligheden til en antropocentrisk. Vores virkelighed er ikke længere en Guds orden, som vi må indordne os i ydmygt og lydigt. Det er en historie, som vi selv skaber. Naturen er ikke længere vores givne vilkår, men bliver råstof for vores foretagsomhed; vi kan erkende den med vores fornuft og omforme den med vores arbejde. Samfundet er ikke en statisk gudgiven orden; men menneskets eget værk, vi har selv skabt det og kan forandre det, gøre det bedre mere fornuftigt, mere retfærdigt, mere frit.

Denne nye oplevelse og forståelse af vores verden og virkelighed hænger selvsagt sammen med, at vores verden og virkelighed faktisk bliver en anden, at vi bevæger os mod en ny type menneskelig verden, en ny type samfund. Ideerne svæver ikke i fri luft, men er uløseligt forbundne med de økonomiske, sociale og politiske forhold.

1.2.2. EUROPAS EKSPANSION OG VERDENSHERREDØMME

Det mest håndfaste tegn på den europæiske civilisations transformation er at den underlægger sig de andre civilisationer, den islamiske, den indiske, den kinesiske. De andre civilisationer stagnerer, tager ikke springet fra traditionelt til moderne samfund. Det betyder at den indtil da relativt tilbagestående europæiske civilisation over de næste århundrede bliver den overlegne og underlægger sig de andre.

I 1492 faldt Grenada, muslimernes sidste bastion i det vestlige Europa. Og så vurderede den kastilianske dronning Isabella, at der var overskud til at finansiere en gal genoveser gale ide om at finde en genvej til Indien – ikke sydom Afrika men vestpå, rundt om kloden. Det har nu ikke været en uoverkommelig investering, Columbus' 'flåde' bestod af tre småskibe med en samlet besætning på 134 mand. Så var de ekspeditioner, der udgik fra Kina i begyndelsen af århundredet af et ganske andet format. Der var syv af dem, hver med besætninger på op mod 30.000 mand (søfolk, soldater, handelsfolk, videnskabsmænd) fordelt på over hundrede skibe heriblandt de største træskibe, der nogensinde er bygget (dækket

var på størrelse med en fodboldbane). Men de indstilledes ret hurtigt og Kina lukkede sig selvtilstrækkeligt om sig selv. Der var ikke noget at komme efter; Kina var den højest udviklede civilisation. Og de sejlede vestpå ad kendte ruter; de sejlede ikke østover og opdagede ikke Amerika. Det gjorde den gale genoveser. Tænk om kineserne var kommet først og havde koloniseret Amerika.

EUROPAS EKSPANSION

1492	COLUMBUS OPDAGER AMERIKA
1498	VASCO DA GAMA NÅR INDIEN AD SØVEJEN
↓	HANDEL
	KOLONISERING
1900	VERDENSOMSPÆNDENDE EUROPÆISKE IMPERIER

Hvad er det der ligger bag denne ekspansion, hvad er det der giver den indtil 1500 marginale europæiske civilisation en dynamik og en magt, der gør det til den overlegne civilisation, overlegen i hvert fald på den måde at den underlægger sig de andre civilisationer?

Samuel Huntington skriver i "Civilisationernes Sammenstød":

"The West won the world not by the superiority of its ideas or values or religion [...] but rather by its superiority in applying organized violence. Westerners often forget this fact; non-Westeners never do." "The Clash of Civilizations" s. 51

Det har han nok ret i. Delvis i hvert fald. I første omgang er det den militære overlegenhed, der er afgørende; men i sidste ende er det måske alligevel de bagvedliggende ideer. Når europæerne har bedre våben, skyldes det, at de har en bedre videnskab. Men lad os blot tage våbnene og deres anvendelse først. Der udvikles i Europa en våbentechnologi og en militær strategi og taktik, der gør at relativt små troppeenheder er i stand til at besejre tal-mæssigt overlegne styrker. Og måske nok så afgørende får vi også en overlegenhed, når det gælder søkrigsførelse, hurtigere og mere manøvredygtige oceangående skibe, der kan fungere som platforme for artilleri. Søherredømmet sætter europæerne i stand til at oprette handelsruter og handelsstationer beskyttet af militærgarnisoner senere kolonier og endelig imperier og et verdensomspændende handelsnetværk.

Men teknologi og videnskab gør det ikke alene. Lige så afgørende er udviklingen af en ny type økonomi, langt mere dynamisk, effektiv og ekspansiv: Kapitalismen eller den frie markedsøkonomi. Den relativt statiske selvforsyningsøkonomi i traditionelle samfund afløses efterhånden af en økonomi centreret om markedet, udvekslingen af varer og arbejdskraft på

markedet, konkurrencen på markedet. Det giver en ganske anden dynamik end selvforsyningsøkonomien. Vi får en økonomisk vækst, en vækst i rigdom, der er uden fortilfælde i historien. Denne vældige vækst i produktion er basis for Europas (og senere USA's) økonomiske, politiske og militære verdensherredømme.

Hvad er det så, der adskiller det moderne fra det traditionelle samfund? Hvad er det for en revolution, en omfattende og dybtgående forandring af vores samfund, vi står ved begyndelsen af?

1.2.3. EUROPAS MODERNISERING RATIONALISERING OG SEKULARISERING NYT SYN PÅ NATUREN, SAMFUNDET OG MENNESKET

DET MODERNE SAMFUND
INDUSTRIALISERING. URBANISERING
RATIONALISERING. SEKULARISERING
INDIVIDUALISERING. DEMOKRATISERING

Vi skal noget længere frem i historien, før vi for alvor bevæger os ind i den moderne verden, til oplysningen og de politiske revolutioner i 1700-tallet, den amerikanske og den franske, og til den industrielle revolution, der samler tråden op i slutningen af 1700-tallet og for alvor kommer på skinner i begyndelsen af 1800-tallet. Det kommer vi først til i næste semester, så her får det lov at stå som en overskrift. Også fordi det jo her handler om idéhistorien, så den økonomiske og politiske historie er blot baggrund,

I det idéhistoriske perspektiv er det afgørende et nyt syn på mennesket, et nyt syn på samfundet og et nyt syn på naturen.

NYT SYN PÅ	{	NATUREN	DEN FYSISKE VERDEN
		SAMFUNDET	HISTORIEN
		MENNESKET	INDIVIDET

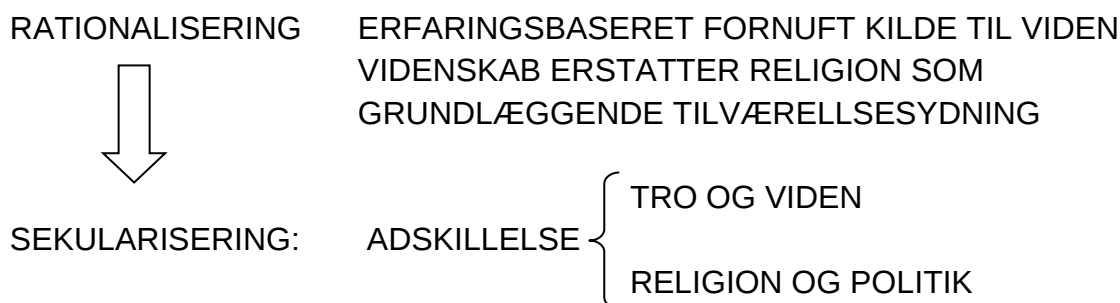
RATIONALISERING. SEKULARISERING

Det er ikke noget nyt, at fornuften, menneskets evne til at nå indsigt gennem tænkningen, ses som en central måske lige frem den centrale evne hos mennesket. Det er fornuften, der

hæver os over dyrene og gør os til mennesker, rationelle væsner. Det er gennem fornuften, vi forstår vores virkelighed, og det er fornuftens indsigt, der bør lede vores handlinger. Først som fornuftigt tænkende og handlende virkeliggør vi fuldt vores menneskelighed. Sådan har tænkere altid været tilbøjelige til at tænke det.

Ikke desto mindre så vi jo sidste semester, hvorledes fornuften blev underordnet autoriteten, den religiøse autoritet. Og det er ikke kun den kristne middelalder, fornuften får en sekundær rolle; det gælder i traditionelle samfund overhovedet. Her er det grundlæggende, afgørende og udslagsgivende ikke, hvad der måtte være fornuftigt, hvad vi med brug af fornuftige argumenter kan ræsonnere og diskutere os frem til som sandt og rigtigt. Det afgørende er tradition og autoritet. Traditionelle samfund hviler på og i tradition og autoritet og den er altid religiøst legitimeret. Det er religionen, der giver den overordnede og grundlæggende tydning af tilværelsen, fortæller os hvad vores verden er, hvad vi selv er, og hvad vi skal. Religionen er det ideologiske grundlag for den politiske, sociale og økonomiske orden. I forhold til den religiøse autoritet har fornuften en sekundær rolle.

Det ændrer sig med det moderne. I det moderne menneskesyn, humanismen, erstattes troen på Gud og Guds autoritet af troen på mennesket, troen på menneskets fornuft. Eller rigtigere troen på Gud fastholdes nok, men henvises til et andet område, der ikke har med vores viden om verden at gøre. Den må vi selv skaffe os med vores fornuft i videnskaben. Vi får en adskillelse af tro og viden.

Vores viden om naturen hviler ikke på, hvad der står skrevet i de autoritative tekster, Bibelen og Aristoteles (Koranen, hvis vi er muslimer, Kongfuzi hvis vi er kinesere og så videre). Vores viden skaber vi selv i videnskaben, den systematiske og rationelle bearbejdning af erfaringerne. Og det er ikke blot vores viden om naturen, der baseres på fornuften. Fornuften vendes også mod mennesket og dets samfund. Sekularisering er ikke kun en adskillelse af tro og viden, men også en adskillelse af religion og politik. Samfundet opfattes ikke længere som en gudskabt orden, som mennesket ydmygt og lydigt må indordne sig i. Det opfattes som menneskets eget værk, resultatet af menneskers handlinger, menneskers historie. Det betyder også, at samfundet ikke længere opfattes som statisk; det kan forandres, udvikles, så det bliver effektivere, rigere, mere retfærdigt, mere frit, mere fornuftigt.

Lad os se på naturen først. Naturen opfattes ikke længere som en organisme, men som en mekanisme. Det organiske natursyn erstattes af det mekaniske. Ingen diskussion om, hvilket af de to natursyn der er det smukkeste og mest meningsfulde. Men heller ingen diskussion om, hvilket der er det mest effektive, der gør det muligt at kontrollere og beherske naturen.

Det er en ny ontologi, en ny metafysik. Vi får også en ny kosmologi, en ny forståelse af hvordan det fysiske univers er opbygget. Den formuleres af Kopernikus (1473 – 1543).

KOSMOLOGIEN. DET FYSISKE VERDENSBILLEDE

GEOCENTRISK

ARISTOTELISK-PTOLEMÆISK

LUKKET HARMONISK

ORDNET UNIVERS

MENNESKET INDSAT

I CENTRUM

HELIOCENTRISK

KOPERNIKANSK

GRÆNSELØST

UNIVERS

MENNESKET

UDKASTET

Umiddelbart er det jo en degradering af mennesket. Freud ser det i hvert fald som det første af de tre store angreb på menneskets værdighed og selvfølelse. Det er ikke længere placeret i universets centrum, men på en lille planet kredsende om en stjerne, der blot er en af talløse i et uendeligt univers. Det næste store angreb på menneskets værdighed og selvfølelse kommer med Darwin, der ser mennesket ikke som skabt af Gud i Guds billede, men som produkt af en biologisk evolution, hvor vi har forfædre fælles med aber. Det tredje angreb er så Freuds eget, hvor han hævder, at fornuften og den frie vilje egentlig er en illusion, og at vores handlinger i grunden styres af dunkle ubevidste kræfter i vores sjæleliv.

Betyder det uendelige univers ikke en oplevelse af udkastethed, hjemløshed og fortabthed?

Eller kunne det helt modsatte være tilfældet? Når universet ikke er centreret i sig selv, kan mennesket sætte sig selv i centrum.

Naturen ikke skabt og ordnet af Gud og som sådan gennemstrømmet af Guds mening og formål. Den er ikke en given orden, som mennesket må finde sin plads i, indordne sig i. Naturen er neutral, åben, det står mennesket frit for at bruge den til sine formål, påtrykke den sin orden. Naturen bliver "råstof" for mennesket, vi kan forstå den med vores fornuft og beherske den med vores arbejde.

Så er jeg fremme ved det, der for mig at se er det vigtigste træk ved det moderne samfund: Individualiseringen, menneskets kommen til sig selv som individ. Det gemmer jeg til senere.

1.3 PICO DELLA MIRANDOLA (1463–94) "OM MENNESKETS VÆRDIGHED" (1486)

I den sidste del af forelæsningen skifter jeg synspunkt og perspektiv - fra det store abstrakte overblik til et mere konkret indblik, fra fugleperspektiv til frøperspektiv. Selv om det naturligvis må blive et overblik, når vi skal gennemgå eller måske snarere gennemløbe hele idehistorien på "kun" seks forelæsningsrækker, skal der gerne også være tid til at standse op og stifte nærmere bekendtskab med enkelte tænkere og tekster. Og her er det oplagt at se nærmere på Pico og hans tale fra 1486, "Om Menneskets værdighed". Den er en af de smukkeste formuleringer af det nye menneskesyn, der bryder igennem med Renæssancen.

Den centrale ide i talen er ideen om menneskets frihed, menneskets skabende frihed. En frihed til at skabe hvad? En frihed til at skabe sig selv! Mennesket skaber sig selv gennem sine frie valg og handlinger. Det er ikke skabt som noget bestemt, men bestemmer selv, hvad det vil være. Det har ikke nogen bestemt natur, men er et åbent væsen, der først bliver, hvad det er gennem egne valg og handlinger. Det er et radikalt frihedsbegreb.

PICO DELLA MIRANDOLA (1463 – 94)
"OM MENNESKETS VÆRDIGHED" (1486)

RADIKALT FRIHEDSBEGREB
MENNESKET ER "ET VÆRK AF UBESTEMT NATUR"
SKABER SIG SELV I SINE FRIE VALG OG HANDLINGER

For at finde en tilsvarende radikal ide om en suverænt skabende frihed, skal vi frem til Sartre, der formulerer noget lignende i "Eksistentialisme er Humanisme". Hans definition er kort og godt at "*mennesket er frihed*"; det er ikke noget på forhånd bestemt, det har ingen natur (essens, væsen), men bliver hvad det er i sine frie valg og handlinger, "*eksistensen går forud for essensen*".

SARTRE. 1905-80
"EKSISTENTIALISME ER HUMANISME". 1946.

"EKSISTENSEN GÅR FORUD FOR ESSENSEN".
"MENNESKET ER FRIHED"

Lad os lade ideen om friheden ligge et øjeblik og se på den sammenhæng, den formuleres i hos Pico. Talen er indledningen til et vældigt værk bestående af ikke mindre end 900 teser (ca. 500 overtaget fra andre tænkere, ca. 400 af egen tilvirkning). Sin unge alder til trods synes Pico at have haft en encyklopædisk viden, en fortrolighed med ikke blot den kristne tradition Gamle og Nye Testamente, kirkefædrene, skolastikken, mystikken, men også med antikkens filosofi, den jødiske kabbala, muslimsk mystik, teologi, filosofi og videnskab. Al tilgængelig viden, synes han at have suget til sig, og det indgår alt sammen i de 900 teser. De handler kort og godt om alting, alt mellem himmel og jord og hvad der ligger derudover, hele virkeligheden. Intet mindre.

Men Pico bygger ikke et system. Han forsøger ikke at gribe og begribe virkeligheden i et omfattende og sammenhængende system, hvor alt bringes på plads i en ordnet helhed. Således som vi kender det fra skolastikken og som vi kommer til at møde det igen senere i de store filosofiske systemer frem til og med Hegel (men ikke længere). Pico er ingen systemtænder, tværtimod. Skal man give et billede på hans tænkning er det ikke en bygning, den er snarere som et prisme. Gennem den ser vi ikke virkeligheden i et fast perspektiv, men fra mange synspunkter og i forskellige perspektiver, der viser os talløse facetter og nuancer. Der er ikke én sandhed, men mange. Så vi får hos Pico ikke blot et radikalt nyt frihedsbegreb. Vi får også et radikalt nyt sandhedsbegreb. Måske.

Det kunne også være, som Sløk respektløst foreslår, at han er et ungdommeligt vrøvle hoved, der blot leverer et eklektisk sammenskrab uden at gøre sig den ulejlighed selv at tænke det igennem. Men Sløk foretrækker at se ham som et geni, der tænker ud fra et nyt begreb om sandheden. Sandheden er ikke én og universel, og kan ikke formuleres i et afsluttet og lukket system. Sandheden er mangfoldig, derfor må traditionen eller traditionerne overtages i deres mangfoldighed og modsigelsesfuldhed. Alle rummer aspekter af sandheden.

Her er det fristende at sammenholde Pico med en tænker, vi kommer til at møde senere grundlæggeren af den moderne filosofi: Descartes. Descartes ambition er, at hans filosofi skal være sand. For at være sikker på det, må han bygge den op fra grunden. Det gør han ved at forkaste alle givne sandheder, tvivle om alt. Gennem denne metodiske tvivl når han (heldigvis) frem til en sandhed, som det ikke er muligt at tvivle om. Hvad det er, gemmer vi til senere. Fra dette sikre grundlag, dette arkimediske punkt kan han så opbygge sit system. Pico gør det modsatte.

DESCARTES (1595-1650)PICO

METODISK TVIVL

UNIVERSEL ACCEPT

TRADITIONEN
FORKASTESTRADITIONEN OVERTAGES
I SIN HELHED"VRØVLEHOVED"
SLØKDET UBETVIVLELIGE
GRUNDLAG FOR ET
FILOSOFISK SYSTEMNYT SANDHEDSBEGREB
PERSPEKTIVISK, PRISMATISK.
SANDHEDEN ER IKKE ÉN OG
UNIVERSEL, MEN HAR MANGE
SKIKKELSER ALTID BUNDET TIL
ET INDIVIDUELT PERSPEKTIV"RADIKAL"
NYTÆNKER"
SLØK

Vi gemmer Descartes og holder os til Pico. Lad os se lidt nærmere på teksten, de første par sider af "Om Menneskets Værdighed". Her lægger han ud med at referere til, hvorfor andre tænkere har set mennesket som at ophøjet væsen.

"Efter at have tænkt nøjere over meningen med disse udtalelser kunne jeg ikke tilfredsstilles ganske af de mange argumenter som fremføres fra forskellig side vedrørende den menneskelige naturs fortrin: at mennesket er en formidler mellem de skabte væsner, en fortrolig ven med de højere, en hersker over de lavere væsner, en naturens fortolker i kraft af sine sansers skarphed, sin fornufts udforskning og sin indsigts lys, et interval mellem den ubevægelige evighed og den flygtige til (som perserne siger) verdens bånd, ja dens bryllups-sang, kun lidet ringere end englens, ifølge Davids vidnesbyrd.

"Om menneskets værdighed" s. 48

Flot. Men ikke flot nok. Det får ikke fat i det væsentlige, den kvalitet, der løfter mennesket over selv englens og næsten gør det Gud lig.

Det er rigtignok væsentlige grunde, men berører ikke det afgørende spørgsmål, nemlig hvorfor mennesket med rette kan gøre krav på vores højeste beundring. Hvorfor beundrer vi da ikke i endnu højere grad englens selv og himlens salige kor?"

"Om menneskets værdighed" s. 48

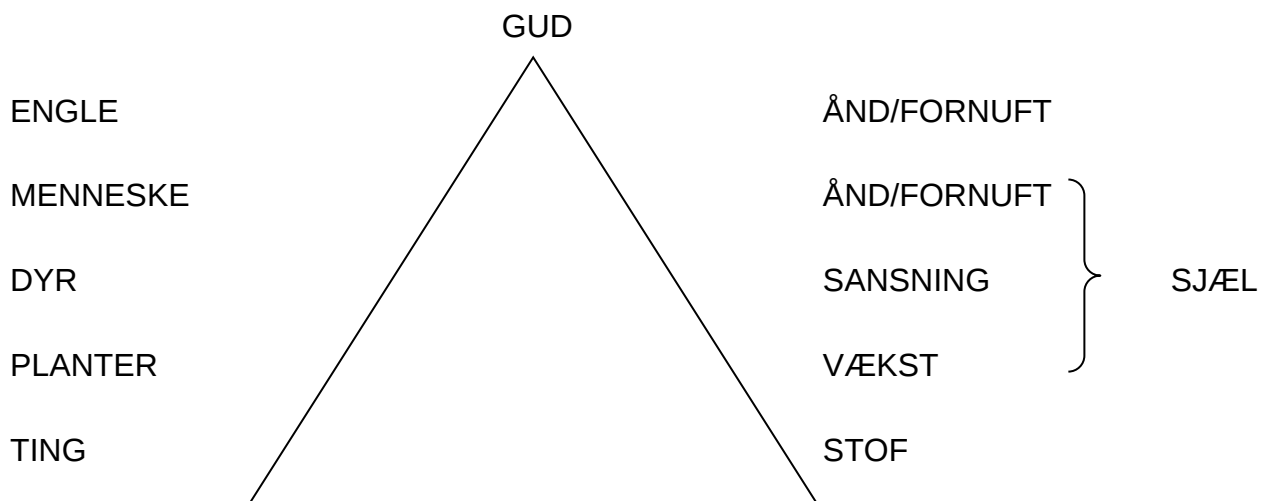
Men før han når frem til mennesket som det højeste væsen, må han lige have sat alt andet på plads. Før svaret på spørgsmålet "hvad er mennesket?" kommer svaret på spørgsmålet "hvad er verden?". Her griber han tilbage til fortællingen om verdens skabelse, eller rettere fortællingerne, han kombinerer Bibelens skabelsesmyter med skabelsesmyten fra Platons "Timaios" og sætter dem ind i den ordotænkning, vi kender fra sidste semester.

"Gud Fader, den højeste bygmester, havde allerede efter sin skjulte visdoms love opført dette verdens hus som vi nu ser, guddommens allerhelligste tempel. Regionen over himlen havde han smykket med intelligensvæsner, de æteriske sfærer havde han oplivet med evige sjæle, de materielle og urene dele af den lavere verden havde han fyldt med en vrimmel af alle slags levende væsner.

"Om menneskets værdighed" s. 48

Første gang jeg læste det her, blev jeg noget overrasket og en kende skuffet. Min forventning var, at Pico som renæssancetænder ville tænke nyt i forhold til middelalderen. Gøre op med forestillingen om virkeligheden som en gudskabt orden. Men han gør altså ikke op med ordotænkningen. Han overtager den og tænker i forlængelse af den.

MIDDELALDERENS ORDOTÆNKNING

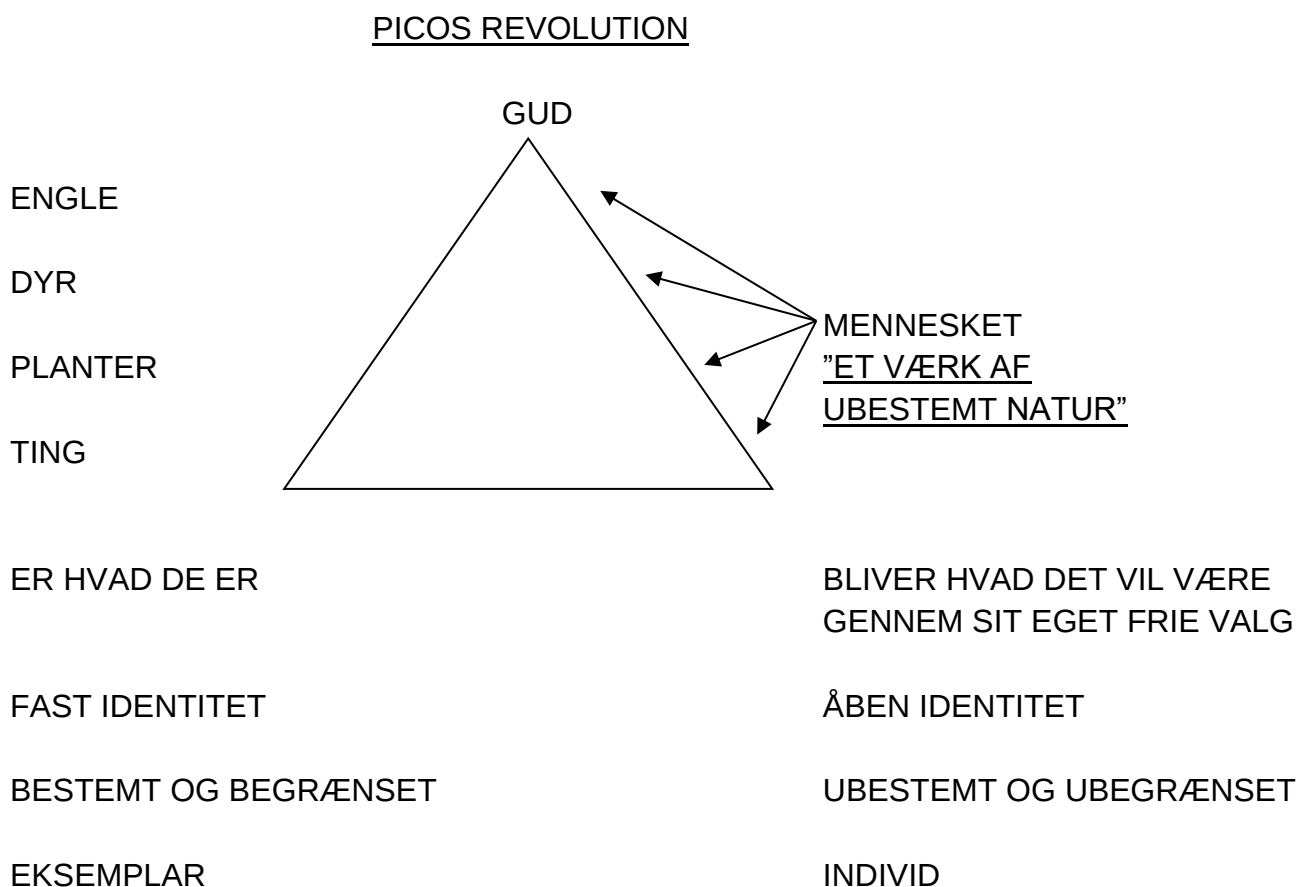
Grader af fuldkommenhed, godhed, væren.

I dette værenshieraki er mennesket centralt placeret. Det befinder sig på grænsen mellem det stoflige og det ikke-stoflige og har del i begge. Mennesket har fornuft og ånd og er lig englene. Men det er også stof, dets sjæl er bundet til et legeme, og deri ligner det dyr og planter. Denne dobbelthed - et dyr med fornuft, en engel med legeme - sætter mennesket i et dilemma og i en etisk afgørelse. Det kan vende sig opad mod det guddommelige; men det kan også vende sig nedad mod det dyriske. Det er denne menneskets bevægelighed i systemet, der radikaliseres af Pico, så vi får et nyt frihedsbegreb, et nyt begreb om, hvad mennesket er. Lad os læse videre i teksten.

Men da han havde fuldført sit værk, ønskede skaberen at der måtte være nogen til at gennemtænke et så stort værks fornuft, elske dets skønhed og beundre dets storhed. Derfor besluttede han til sidst, skønt alt allerede var fuldendt, sådan som Moses og Timaios bevidner, at skabe mennesket. Men nu var der mellem hans arketyper ingen til at danne det nye afkom efter, ej heller i hans skatkamre noget han kunne give sin nye søn i arv, ej heller i verden nogen tilskuerplads hvor denne betragter af verden kunne sidde. Alt var allerede fyldt, alt var fordelt på de højeste, de mellemste og de laveste trin.

"Om menneskets værdighed" s. 48-49

Mennesket har altså ikke nogen bestemt plads, men står uden for og kan selv vælge sin plads.

Mennesket er ikke noget bestemt og placeret på et bestemt sted i systemet. Det er "*et værk af ubestemt natur*".

Denne ide om menneskets ubestemthed, eller vi kunne også sige ufærdighed mangel-fuldhed i forhold til de andre skabninger, har vi jo mødt før. Jeg vender jo til stadighed tilbage til, at mennesket ikke som dyrene er restløst bestemt og dermed begrænset af sin

biologiske natur, men skaber sig selv og sin verden gennem sin historie. Og det er jo ikke mit originale påhit. Vi finder ideen så tidligt som hos Platon i dialogen "Protagoras", som nogle af jer måske kan huske fra andet semester. Her er det Epimeteus, der får til opgave at uddele evner til alle skabte væsner. Dyrene får de evner, de har brug for at overleve. Men Epimeteus kvajer sig og uddeler alle evner til dyrene, så da han til sidst kommer til mennesket, er der ingen tilbage. Derfor må storebror Prometheus finde på noget særligt, for at mennesket ikke skal gå til grunde. Han stjæler gudernes ild og håndværkssnilde og giver det til mennesket. Vores biologiske mangelfuldhed kompenseres af vores evne til at beherske naturen og skabe kultur. For at få denne ide foldet fuldt ud skal vi frem til Hegel, Marx, Freud, Weber, Arendt og Habermas.

Her holder vi os til Pico. Efter Gud har skabt verden, er alt fuldendt. Der er ingen særlig plads til mennesket. Mennesket har ikke nogen bestemt plads og dermed en bestemt natur. Det er ubestemt. Men det betyder at det er et åbent væsen. Det får friheden til selv at bestemme, hvad det vil være, den skabende frihed.

"Derfor bestemte den bedste af alle kunstnere til sidst at det væsen han ikke kunne give noget specielt, skulle have del i alt hvad han havde tildelt hver enkelt af de øvrige skabninger. Derfor godtog han mennesket som et værk af ubestemt natur, satte det midt i verden og talte således: "Vi har hverken givet dig nogen bestemt plads, en speciel skikkelse eller en særlig funktion, Adam, for at du efter dit eget ønske og din egen beslutning kan opnå og besidde den plads, skikkelse og den funktion, du selv måtte ønske. De øvrige skabningers natur begrænses og defineres af love, der er foreskrevet af os. Du holdes ikke tilbage af nogen uovervindelige skranker, men skal selv bestemme din natur i overensstemmelse med din egen frie vilje i hvis varetægt jeg har overgivet dig."

"Om menneskets værdighed" s. 49.

Alle andre væsner fra det laveste kryb til de højeste engle er hvad de er. De er som Gud har skabt dem og kan ikke være andet. Det er ikke deres egen præstation og fortjeneste. Det særlige ved mennesket er, at det ikke uden videre er hvad det er. Det bliver hvad det selv vil være gennem sit eget frie valg. Det er denne skabende frihed, der gør at Pico sætter mennesket højere end selv de højeste engle. Heri ligger dets storhed og værdighed. Det er sin egen skaber.

Egentlig ville jeg gerne slutte her. Men der er et par ting, jeg anstændigvis bør have med, før vi forlader Pico.

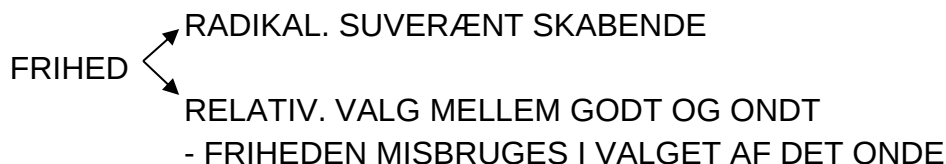
Dem af jer, der kan jeres Bibel, vil nok indvende, at det er en meget fri gendigtning af Bibels skabelæsesmyte. At Pico læser Bibelen som en vis mand og faktisk siger det modsatte af, hvad der faktisk står. I originalen siger Gud jo ikke "Du må...", men "Du må ikke...". Til Adam siger han: "Du må spise af alle træerne i haven. Men træet til kundskab om godt og ondt må du ikke spise af, for den dag du spiser af det, skal du dø!". Her giver Gud ikke

mennesket friheden, men sætter det tværtimod over for forbuddet. Men heri giver Gud mennesket friheden, blot ikke på en så direkte måde som hos Pico. I forbuddets "du må ikke" ligger implicit "du kan". Du må ikke, og der venter en frygtelig straf, hvis du alligevel gør det. Men du kan, du har muligheden, frihedens mulighed. Det vender vi tilbage til, når vi kommer til Luther og Erasmus. Og Kierkegaard, der nok er den, der har grundet dybest over denne uudgrundelighed.

Lad os læse lidt videre i Picos tekst. Det ville jeg som sagt egentlig helst lade være med, for her forekommer det mig, at han trækker i land og falder tilbage til en mere traditionel tænkemåde.

Sat lidt på spidsen kunne man sige, at det radikale frihedsbegreb erstattes af et mere traditionelt frihedsbegreb. Det radikale frihedsbegreb sætter friheden som en suveræn skaben. Det traditionelle frihedsbegreb sætter friheden som valget mellem godt og ondt. Og i det øjeblik friheden bliver et valg mellem godt og ondt, bliver det gode det, der skal vælges, og det onde det, der skal vælges fra. At vælge det onde er at misbruge friheden.

Mennesket sættes i valget mellem forskellige måder at være på. Det kan blive som en plante (blot vegeterende) som et dyr (begærende) og som en engel (erkendende). Men så er det jo oplagt, at det vælger forkert og misbruger sin frihed, hvis det ikke vælger den højeste mulighed.

Prøv at hør, hvad han skriver. Det er stadigvæk flot, men mere traditionelt tænkt.

”Vi har hverken skabt dig som et himmelsk eller et jordisk, hverken som et dødeligt eller et udødeligt væsen for at du som din egen skulptør og kunstner med frihed og ære kan skabe dig den form, du sætter højest. Det skal stå i din magt at udarte til lavere former der er dyriske; det skal stå i din magt efter din egen viljes beslutning at hæve dig til højere former som er guddommelige”. S. 49.

Hvad vi skal vælge er klart nok. Det er et fald at vælge det dyriske. Han fortsætter.

[...] Dyrene bringer straks fra fødslen det med sig fra livmoderen som de sidenhen vil besidde. De højeste intelligensvæsner bliver fra begyndelsen eller straks efter det de i al evighed vil være. Men i mennesket som fødes har Faderen lagt frø af enhver art og spirer til enhver livsførelse; alt efter hvilke af dem hvert enkelt menneske dyrker, vil de vokse og modnes og bære frugt i det, hver efter sin art. Er det det vegetative vil det blive en plante; er det

det sanselige vil det blive dyrisk; er det det rationelle vil det blive et himmelsk væsen; er det det åndelige vil det blive en engel og guds søn. Men hvis det ikke kan finde tilfredshed i noget skabt væsens skæbne og trækker sig ind i sin egen enheds midte, da vil det, idet det bliver én ånd sammen med Gud, overgå alle øvrige skabninger i det ensomme mørke hos Faderen der er over alle ting.” S. 49-50.

Fascinerende. Men jo ikke nyt i forhold til hvad vi kender fra den kristne mystik. Her bevæger Pico sig ud i mystikkens erfaring og trækker selvfølgelig ikke blot på den kristne, men også på den græske, jødiske og muslimske. Og på egen erfaring. Flot og fascinerende, men som sagt mere traditionelt.

[...] Ser du derfor et menneske, behersket af bugens begær, ligesom krybe på jorden, er det ikke et menneske du ser men en plante. Ser du et andet menneske, forblindet af sine forestillingers tomme gøglebilleder som af Kalypso og fortryllet af deres besnærende lokkemad, prisgivet sine sansers herredømme, er det et dyr og ikke et menneske du ser. Ser du en filosof i færd med at bedømme alting med den rette fornuft skal du vise ham respekt: han er et himmelsk, ikke et jordisk væsen. Ser du en ren betragter der – uden bevidsthed om sit legeme - har trukket sig ind i sin sjæls inderste, er det hverken et jordisk eller et himmelsk, men et guddommeligt væsen iklædt menneskeligt kød.” S. 49-50.

Vi forlader Pico her, tabt for verden og faldet ind i sig selv ”i det ensomme mørke hos Faderen der er over alle ting”.